

Československé devizové právo a jeho místo v naší právní soustavě

MILAN BAKEŠ

1. POJEM DEVIZOVÉHO PRÁVA

A OBECNÁ CHARAKTERISTIKA DEVIZOVĚ PRÁVNÍCH VZTAHŮ

Z hlediska rozvoje našeho národního hospodářství a dalšího postupu ekonomické reformy je nutno jistě zvláště v současné době věnovat prvořadou pozornost problematice vnějších ekonomických vztahů. Výsledky zahraničního obchodu, zahraničního cestovního ruchu a jiných forem získávání cizozemských platebních prostředků ovlivňují dnes snad nejvíce celkové výsledky národního hospodářství a tím i životní úroveň obyvatelstva. Proto má stát eminentní zájem na získávání, evidenci a kontrole oběhu cizozemských platebních prostředků, a to hlavně z toho důvodu, aby je mohl účelně používat k vyrovnávání zahraničních platebních závazků. Z tohoto důvodu také stát monopolizuje provádění platebního a úvěrového styku se zahraničím a i manipulaci s hodnotami, kterými mohou být vyrovnávány zahraniční platební závazky resp. které mohou být na takové hodnoty přeměněny v tuzemsku. Právní předpisy zakotvující státní devizový monopol, jeho organizaci a činnost patří do odvětví československého devizového práva.

Je však nutno konstatovat, že i když se jedná o důležitou oblast našeho socialistického právního systému, jde zároveň o oblast z obecného hlediska velmi málo propracovanou. Některé důležité devizové právní instituty nejsou přesně vymezeny, což připouští několikery výklad a negativně se projevuje i při praktické aplikaci devizové právních předpisů. Chci se proto v tomto pojednání zabývat otázkou devizové právních vztahů a devizového práva z poněkud obecnějšího hlediska, a to i když tak nečiním samozřejmě vyčerpávajícím způsobem.

Při hospodářských, kulturních, turistických, sportovních a jiných stycích s cizinou vstupují jejich účastníci do určitých vztahů, jejichž předmětem jsou cizozemské platební prostředky, ať již v hotovosti nebo v jiné formě (platební dokumenty znějící na cizí měnu), drahé kovy (zlato, stříbro, platina) a jiné hodnoty, které mohou být na cizozemské platební prostředky přeměněny. Cizozemské platební prostředky a drahé kovy nazýváme dále devizovými hodnotami. K podobným vztahům, jejichž

předmětem jsou také devizové hodnoty, resp. hodnoty, které mohou být na devizové přeměněny, dochází však nejen při zahraničních stycích, ale také při manipulaci s těmito hodnotami v tuzemsku.

Všem těmto vztahům je tedy společné, že jejich předmětem jsou devizové hodnoty nebo hodnoty, které mohou být na hodnoty devizové přeměněny. Protože jak již bylo řečeno, je možno těmito hodnotami vyrovnávat zahraniční závazky, má na kontrole jejich oběhu vždy zájem především stát. Není tedy manipulace s těmito hodnotami soukromou věcí fyzických nebo právnických osob, ale věcí celé společnosti, protože se vždy ať již přímo nebo nepřímo, v menším či větším rozsahu, projeví na stavu devizové pokladny státu.

Dalším charakteristickým rysem těchto vztahů je skutečnost, že se jedná vždy o vztahy, které mají pro subjekty vstupující do těchto vztahů, majetkový dosah. Vždy jde ovšem o majetek „devizového charakteru“ tj. hodnoty, kterými lze vyrovnávat zahraniční platební závazky. Někdy může při těchto vztazích u jednoho ze subjektů dojít ke zmenšení nebo zvětšení jeho devizového majetku, jindy jde pouze o omezení dispozičního práva s takovýmto majetkem.

Veškeré tyto vztahy, jejichž charakteristické rysy jsem uvedl, nazýváme vztahy devizovými. Nejdůležitější z těchto devizových vztahů jsou upraveny právními normami.

Devizově právním vztahem je tedy takový vztah mezi lidmi, v němž lidé vystupují jako nositelé určitých oprávnění s povinnostmi stanovených a zabezpečených právní normou. Devizově právní vztahy vznikají v procesu právní úpravy devizové činnosti státu, která se ať již přímo či nepřímo,¹⁾ projevuje v soustřeďování devizových prostředků do devizové pokladny státu a v jejich opětovném rozdělování.

Devizově právní vztahy jsou tedy vztahy

a) jejichž předmětem jsou vždy takové peněžní hodnoty (cizozemská platidla a drahé kovy), kterými mohou být vyrovnávány zahraniční platební závazky, resp. hodnoty obdobné, které mohou být na hodnoty sloužící k vyrovnávání zahraničních závazků přeměněny (např. zpeněžení cizozemské nemovitosti),

b) které mají vždy majetkový dosah,

c) které se přímo či nepřímo dotýkají devizové pokladny státu.

Souhrn právních norem upravujících devizové vztahy tvoří devizové právo.

Devizové právo bývá charakterizováno jako souhrn vnitrostátních právních norem, upravujících vztahy v oblasti provádění devizových operací dané země se zahraničím.²⁾

¹⁾ Mám na mysli např. ohlašovací povinnost devizových tuzemců, která může vést k povinnosti zpeněžit cizozemskou nemovitost a získané devizové prostředky nabídnout Státní bance čs. k odkupu.

²⁾ I. G. Radušinskij: Valjutnoje zakonodatel'stvo kapitalističeskich gosudarstv, Vněštorgizdat, Moskva 1968, str. 5.

Jak uvádí D. Kurowski a N. Weralski v nejnovější polské vysokoškolské učebnici finančního práva, devizové právo reguluje nejen nakládání s peněžními prostředky v zahraničí, ale také manipulace devizovými hodnotami prováděné uvnitř země.³⁾

Domnívám se, že podstatu devizového práva a jeho předmět nejlépe odhalují V. P. Komisarev a A. N. Popov, kteří definují devizové zákonodárství jako stanovení určitého řádu uskutečňování operací s devizami a jinými hodnotami a také řád („porjadok“) provádění mezinárodních plateb. Devizové zákonodárství určuje práva a povinnosti organizací (mám však za to, že nejen hospodářských, jak se domnívají Komisarev a Popov — poznámka autora) a občanů i cizinců ve vztahu k operacím s devizami a jinými devizovými hodnotami.⁴⁾

Devizové právo, jakožto souhrn právních předpisů z oblasti devizového hospodářství, nelze dle mého názoru považovat za samostatné právní odvětví. Důvodem ke vzniku samostatných právních odvětví je specifikum společenských právních vztahů.⁵⁾ Jak jsem již uvedl, devizově-právní vztahy mají své charakteristické zvláštnosti, které je odlišují od jiných právních vztahů. Přesto však samotný tento fakt není podle mého názoru důvodem ke vzniku samostatného právního odvětví. Jak říká např. P. Levit, společenské vztahy se musí odlišovat „podstatným způsobem a jejich kvantita musí být tak závažná, že podněcuje zájem vládnoucí třídy na specifické a zevrubné úpravě těchto vztahů.“⁶⁾ Podobný názor zastává např. i sovětský autor I. G. Gurevič, který říká, že pokud jde o vznik samostatných právních odvětví, měly by se právní vztahy odlišovat takovým kvalitativním způsobem, aby se objektivně lišily od dalších tradičních skupin společenských právních vztahů a přitom nemohly být zahrnuty do jiné analogické skupiny.⁷⁾

I když určité specifikum devizové právních vztahů je nesporné, není přesto tak závažné, aby bylo důvodem pro vznik samostatného právního odvětví. Přitom je nutno konstatovat, že devizové právní vztahy se neliší objektivně od dalších tradičních skupin společenských vztahů a je možno

³⁾ L. Kurowski, M. Weralski: Prawo finansowe, Państwowe wydawnictwo naukowe, Warszawa 1968, str. 456.

⁴⁾ V. P. Komisarev, A. N. Popov: Meždunarodnyje valjutnyje i kreditnyje otnošenija, Institut meždunarodnych otnošenij, Moskva 1965, str. 310.

⁵⁾ Viz Teorie státu a práva, díl I., Orbis, Praha 1967, str. 469; Spišiak: Význam právnych vzťahov a objektivných zákonov práva pre systém social. práva, Právnické štúdie č. 4/1961, str. 636; P. Levit: Poznámky k otázce systému práva, Stát a právo IV, str. 221. Někteří teoretici, jako třeba akademik Knapp, pokládají za rozhodující kritérium ne společenské vztahy jako takové, ale chování subjektů těchto vztahů — viz V. Knapp: K otázce systému československého socialistického práva, Stát a právo IV, str. 209.

⁶⁾ P. Levit: Poznámky k otázce systému práva, Stát a právo IV, str. 221.

⁷⁾ I. G. Gurevič: Očerki sovětskogo bankovskogo prava, Izd. Leningradskogo univerziteta, 1959, str. 21.

je zahrnout, i přes své nesporné specifické vlastnosti, do jiné analogické skupiny společenských vztahů, a to vztahů finančně právních.⁸⁾

Srovnáme-li totiž charakteristické vlastnosti vztahů devizově právních a finančně právních, vidíme, že devizově právní vztahy lze podřadit vztahům finančně právním. Tak společným rysem jak vztahů devizově právních, tak vztahů finančně právních, je skutečnost, že se jedná vždy o vztahy majetkové. Devizově právní vztahy se dotýkají vždy ať již přímo či nepřímo devizové pokladny státu, tedy jednoho z ústředních peněžních fondů. A nakonec se shodují s finančně právními vztahy i v tom nejpodstatnějším znaku, totiž jsou to vždy vztahy, vyjádřené v penězích. Vždyť devizové hodnoty nejsou v podstatě nic jiného než cizozemská platidla, resp. ostatní prostředky, sloužící k provádění mezinárodního platebního styku. A hodnoty obdobné devizovým hodnotám, které jsou také předmětem devizově právních vztahů, mohou být na devizové hodnoty přeměněny.

Specifikem devizově právních vztahů oproti vztahům finančně právním je skutečnost, že se jedná vždy o vztahy, týkající se devizového hospodářství socialistického státu, tedy vždy o vztahy mající určitý zahraničně měnový aspekt (např. úprava platebních vztahů, vznikajících v souvislosti

⁸⁾ Není úkolem této práce vyjasnit problematiku finančně právních vztahů, na jejichž charakteristiku jsou stále v teorii finančního práva rozdílné názory. Přesto je ovšem nutné pro účely této práce se zmínit o rysech, které finančně právní vztahy charakterizují, a uvést některé rozdílné názory na charakter finančně právních vztahů, a to z důvodů srovnání vztahů finančně právních a devizově právních. Finančně právní vztahy mají své určité charakteristické rysy, vlastní všem vztahům vznikajícím v průběhu finanční činnosti, které je odlišují od jiných skupin právních vztahů. Základním rysem, který charakterizuje finančně právní vztahy a který je všem finančně právním vztahům společný, je skutečnost, že se jedná o vztahy vyjádřené vždy v penězích. Dalším charakteristickým rysem, který s předchozím souvisí, je majetkový charakter finančně právních vztahů (na rozdíl např. od vztahů administrativně právních, protože finančně právní vztahy pro oba subjekty mají majetkový dosah (např. při srážce daně ze mzdy utrpí poplatník určitou majetkovou újmu, za kterou nedostane bezprostřední protihodnotu a na druhé straně stát zvyšuje své majetkové aktivum).

Finančně právní vztahy bývají také charakterizovány jako vztahy, které se buď přímo, nebo nepřímo, ale vždy konečkonců dotýkají státem utvářených a používaných ústředních peněžních fondů (viz např. Spáčil: Finanční právo československé, Orbis, Praha 1959, str. 29). Proto také jedním ze subjektů finančně právních vztahů bude většinou stát, zastupovaný některým svým orgánem (subjekt aktivní), a druhým subjektem bude pak fyzická osoba nebo organizace (subjekt pasivní).

Odlišný názor zastává J. Spišiak, který tvrdí, že subjektem finančně právních vztahů nemusí být vždy stát jako subjekt aktivní, ale že může jít i o takové vztahy, které se nedotýkají ústředních peněžních fondů, ale fondů decentralizovaných (např. podnikové finance). V tomto případě stát není subjektem finančně právních vztahů. Dále Spišiak dokazuje, že ne vždy jde ve finančně právních vztazích o vztahy nadřazenosti a podřízenosti, ale že mnohdy jde o projev souhlasné vůle obou stran. Spišiak proto považuje za finančně právní vztahy všechny vztahy, které vznikají při plánovité akumulaci a rozdělování peněžních prostředků státem, chápe tedy finančně právní vztahy širěji než třeba Spáčil. (J. Spišiak: Finanční právo v sústave socialistického práva, Právny obzor č. 6/1961, str. 341 a násl.)

s prováděním zahraničně obchodních operací, majetkoprávní vztahy fyzických osob k zahraničí apod.). Tento rys devizově právních vztahů však dle mého názoru není tak významný, aby nebylo možno devizově právní vztahy zahrnout do „jiné analogické skupiny“ právních vztahů, a to do vztahů finančně právních, s kterými mají devizově právní vztahy společné všechny nejdůležitější znaky. Proto se domnívám, že devizové právo není samostatným právním odvětvím, ale pouze jakýmsi „pododvětvím“ práva finančního. Vztah devizového práva k právu finančnímu je vztahem vyjádřeným v logice vztahem druhu k rodu, protože devizové hodnoty a hodnoty jim obdobné, které jsou předmětem devizově právních vztahů, lze podřadit širšímu pojmu „peníze“.

Devizově právní vztahy jsou vztahy velmi různorodými, a právě pro jejich specifikum budeme mnohdy postaveni před skutečnost, že určitý právní vztah bude nutně muset být zkoumán z hlediska více oborů naší právní soustavy. Nejen však to. Devizové právo se velmi úzce stýká a někdy i překrývá s dalším „podoborem“ finančního práva, právem měnovým.

Mirko Svoboda uvádí ve svém habilitačním spise „Devizové právo a právní problémy jeho uplatnění“ na str. 10, že „právní normy, jež upravují měnovou jednotku, její zlatý obsah, její oběh a stanovení reálného přepočítacího poměru, tj. měnového nebo devizového kursu, patří do práva měnového, tvořícího součást práva finančního“. Domnívám se, že však např. problematika stanovení kursu má tak úzký vztah k právu devizovému, že je nutné se jí zabývat i v rámci problematiky právní úpravy devizových vztahů. Stanovení reálného měnového a devizového kursu je dle mého názoru jednou z nejdůležitějších podmínek pro reálné devizové zákonodárství, a proto i samotný zákon č. 107/1953 Sb. o devizovém hospodářství v § 4, odst. 3 pojednává o stanovení kursů cizích měn (i když hlavním důvodem pro zařazení tohoto ustanovení do devizového zákona je možnost pružného řešení vyrovnávání disparity československé koruny a zahraničních měn při kursech vypočtených podle zlatých parit).

Mám však za to, že i toto pojetí (neboť devizové právo se s právem měnovým v některých bodech překrývá a oba obory jsou koneckonců jen nedílnou součástí práva finančního) je velmi blízké pojetí Svobodovu, který v citované práci na str. 10 dále uvádí: „Okolnost, že zmíněné předpisy (rozuměj měnové — poznámka autora) vyjadřují právně tak složité ekonomické vztahy, jakými jsou vztahy měnové, že zejména upravují právně funkci peněz jako oběživa a jako platidla dané země, majících důležitou úlohu v peněžním obratu, souvisejícím s pohybem společenského produktu, předznamenává i jejich poslání v měnové politice státu, opodstatňuje jejich obligatorní povahu a staví je do těsné spojitosti s devizovými právními předpisy.“⁹⁾

⁹⁾ V souvislosti s pojednáním o devizovém a měnovém právu stojí za zmínku i hlasy volající po vytvoření zvláštního bankovního práva. Jeho předmětem by byly „společenské vztahy vznikající v procesu organizace bankovní soustavy a v průběhu

Devizové právo se bude velmi často stýkat s právem občanským, hlavně v oblasti tzv. osobních práv. Vznik, zánik a změna těchto práv bude velmi často předmětem práva občanského a práva devizového. Tak např. ve věci nabytí tuzemského dědictví devizovým cizozemcem bude nutno vždy vycházet z ustanovení devizového zákona, a to i tehdy, když bude nabytí dědictví v tuzemsku devizovému cizozemci potvrzeno a budou uhrazeny notářské poplatky z dědictví. Vždy bude nutno zjistit, není-li k úhradě dědictví do ciziny nutný souhlas některého devizového orgánu na základě devizového zákona. I opačně, pokud jde o nabytí zahraničního dědictví devizovým tuzemcem, bude mít devizový tuzemec nejen právo, ale povinnost své nároky na dědictví v cizině uplatňovat. Vzdát se takového zahraničního dědictví může devizový tuzemec jen se souhlasem ministerstva financí (§ 6, odst. 5 devizového zákona). Povolení ministerstva financí je např. také nutné ke každému placení ve prospěch devizových cizozemců, např. i ke složení kupní ceny za převáděnou nemovitost. Každá smlouva z převodu nemovitosti, kde jednou ze stran je devizový cizozemec, podléhá schválení ministerstva financí. Proto se někdy při formulaci takovýchto smluv, jejichž účastníkem je devizový cizozemec, vkládá do jejího textu doložka o podmíněné platnosti s výhradou schválení devizovým orgánem.

Tak jako u práva občanského bychom mohli mluvit o styčných bodech práva devizového s právem hospodářským (např. v otázkách působnosti podniku zahraničního obchodu apod.). Evidentní je souvislost práva devizového a práva mezinárodního, např. v otázkách mezinárodního platebného styku, některých finančně devizových mezinárodních institucí apod. Tato souvislost se týká dále i oblasti tzv. osobních a majetkových práv, které jsou na jedné straně předmětem práva občanského, rodinného, pracovního apod. a na druhé straně předmětem mezinárodního práva soukromého. Mezinárodní právo soukromé stanoví vždy nejprve na základě kolisních norem, podle kterého práva se má konkrétní právní poměr posuzovat, a teprve pak je možno na tento poměr aplikovat příslušnou normu našeho či cizího právního řádu. Když by na základě norem mezinárodního práva soukromého došlo k aplikaci zahraničního práva, je vždy nutno dbát zásad československého devizového zákonodárství, tj. hlavně

uskutečňování bankovních operací směřujících k zabezpečení hospodářské činnosti socialistických organizací (I. S. Gurevič: *Očerki sovětskogo bankovskogo prava*, Izd. Leningradského universitěta, 1959, str. 16). Předmětem bankovního práva by byly veškeré právní vztahy patřící do práva finančního, státního, administrativního, hospodářského, občanského, event. i do jiných právních odvětví, pokud by se týkaly bankovních operací (Gurevič: tamtéž, str. 26). Bankovní právo by tedy zahrnovalo jak právo měnové a devizové, tak i některé další normy, které jsou dnes součástí jiných, již zmíněných právních odvětví. Výše uvedené pojetí, které převládá hlavně v sovětské literatuře, je poněkud odlišné od pojmu práva bankovního, definovaného L. Weralskim a M. Kurowskim v Polsku (*Prawo finansowe*, Warszawa 1968, *Panstwowe wydawnictwo naukowe*, str. 420 a násl.). Tito autoři pojímají pod bankovním právem pouze právo upravující peněžní oběh, úvěr, devizové hospodářství, přičemž i oni ho zahrnují do práva finančního jako jeho nedílnou součást.

otázku možnosti či nemožnosti určitého konkrétního plnění z hlediska našich devizových norem (až na určité výjimky, např. půjde-li o vztah mezi dvěma devizovými cizozemci, který se spravuje sice cizím právem, ale je v něm rozhodováno naším soudem).

Poněkud jiné povahy je souvislost práva devizového s právem trestním. Devizový zákon č. 92/1946 Sb., upravoval samostatně v oddíle IV. devizové trestné činy včetně některých specifických znaků trestního řízení. Z nového devizového zákona č. 107/1953 Sb., byla tato část vypuštěna a změněna po stránce materiální i formální se stala součástí trestního zákona. Devizové trestné činy jsou nyní upraveny v § 146 a § 147 trestního zákona č. 140/1961 Sb., (ohrožení devizového hospodářství, získání neoprávněné výhody). Proto se devizové právo stýká s právem trestním velmi úzce, neboť trestně právní ustanovení týkající se devizových trestných činů vlastně v určitém smyslu devizové právo doplňují. Jeho působnost přichází v úvahu vždy v případech, kdy nedodržením čs. devizových předpisů je způsobena škoda (zpravidla větší) našemu národnímu hospodářství.

Je diskutabilní, zda vypuštění trestně právních ustanovení z devizového zákona bylo vhodné. Domnívám se však každopádně, že jejich dnešní úprava v trestním zákoně je nevyhovující a jen velmi rámcová. Jen tak je možné, že nejsou stíhány taková porušení devizového zákona, kdy byly např. nezákonně vyvezeny československé peníze, v cizině zaměněny na cizozemská platidla a tato dovezena do Československa.

I když je zjevné, že se v tomto případě jedná o významné porušení devizového zákona, které může mít nepříznivé následky pro československé devizové hospodářství (např. v případě nahromadění velkého množství našich platidel v zahraničí, jejichž vývoz je ze zákona zakázán), přesto se dle rozhodnutí soudu nejedná o škodu devizovému hospodářství a tedy ani o trestný čin. (Rozsudek Nejvyššího soudu z 15. 3. 1967, 8 T, 17/67.)

2. ZÁKLADNÍ PRVKY DEVIZOVĚ PRÁVNÍHO VZTAHU

Předpokladem vzniku, změny nebo zániku devizově právního vztahu jsou jako u ostatních právních vztahů kromě právní normy v určitých případech právní skutečnosti. Dalšími předpoklady a zároveň součástmi devizově právních vztahů jsou objekty a subjekty devizově právního vztahu a právní oprávnění a právní povinnosti těchto subjektů.¹⁰⁾

Hlavním předpokladem existence devizově právního vztahu je právní norma, která dodává tomuto vztahu určité právní závaznosti.

Československé devizové hospodářství je upraveno v zásadě zákonem č. 107/1953 Sb., ve znění zákona č. 64/1958 Sb., (úplné znění vyhlášeno vyhláškou ministerstva financí a ministerstva zahraničního obchodu č. 80/1958 Sb. — dále používám jen názvu „devizový zákon“) a prováděcí

¹⁰⁾ Srov. Teorie státu a práva, díl I., Orbis, Praha 1967, str. 406.

vyhláškou ministerstva financí a ministerstva zahraničního obchodu č. 6/1963 Sb.

Normy devizového práva jsou však obsaženy i v dalších předpisech, které s výše uvedenými úzce souvisí a které upravují některé oblasti devizového hospodářství. Je to např. zákon č. 41/1953 Sb., o peněžní reformě ve znění zákona č. 25/1961 Sb., zákon č. 117/1965 Sb., o Státní bance československé, platební mezistátní dohody atd.

Právní norma může být sama (samozřejmě pokud existuje subjekt a objekt) předpokladem vzniku devizově právního vztahu. Takováto konstrukce není ovšem pro devizově právní vztahy typická, neboť převážná většina těchto vztahů vzniká na základě právních skutečností, ať se již jedná o právní události nebo o právní resp. protiprávní jednání (např. nesplnění nabídkové povinnosti, koupě valut od devizových cizozemců, apod.).

Devizově právní vztah je vztah mezi lidmi a proto dalším předpokladem a zároveň prvkem tohoto vztahu jsou subjekty, tj. fyzické a právnické osoby, které jsou způsobilé být účastníky právního vztahu. Dělíme je na devizové tuzemce a devizové cizozemce.

Subjekty devizově právního vztahu většinou vystupují ve vztahu nadřazenosti a podřízenosti. Jedním ze subjektů bývá orgán státního devizového monopolu, který vystupuje jako subjekt aktivní, tj. subjekt mající právo požadovat určité plnění, resp. zdržení se určitého konání na subjektu podřízeném. Subjektem podřízeným, pasívním, bývá fyzická osoba nebo organizace. Jsou však možné i případy, kdy subjekty devizově právních vztahů vystupují jako rovnoprávní partneři (např. devizové přísliby Státní banky čs.).

Podle devizového zákona a jeho prováděcí vyhlášky jsou devizovými tuzemci „fyzické osoby, které mají v tuzemsku své bydliště, nebo se zde alespoň po dobu jednoho roku zdržují, dále českoslovenští státní příslušníci, kteří se zdržují v cizině z příkazu československých státních a jiných orgánů a rodinní příslušníci takových osob, které se s nimi v cizině zdržují, jakož i osoby právnické, které mají v tuzemsku své sídlo (§ 5 odst. 1 devizového zákona)“.

Všechny ostatní fyzické a právnické osoby jsou pak devizovými cizozemci. Aby však nedocházelo k tvrdostem při aplikaci devizového práva, nepovažují se za devizové tuzemce mezinárodní organizace, i když mají své sídlo v tuzemsku a dále:

a) cizí státní příslušníci — členové diplomatických misí cizích zastupitelských úřadů v Československé socialistické republice (vedoucí mise, členové diplomatického, technického, administrativního a služebního personálu), členové jejich rodin a jejich soukromé služební osoby, jsou-li registrováni u ministerstva zahraničních věcí a je-li vzájemnost zaručena;

b) cizí státní příslušníci, náležející k personálu mezinárodních organizací, institucí nebo orgánů, působících na území Československé socialistické republiky a členové jejich rodin;

c) cizí státní příslušníci, náležející k personálu reprezentací cizozem-

ských společností (podniků) působících na území Československé socialistické republiky a členové jejich rodin, je-li vzájemnost zaručena;

d) cizí státní příslušníci, zdržující se v Československé socialistické republice pouze přechodně a výhradně k provedení určitých prací (montéři, techničtí poradci, znalci apod.), za účelem studia na československých školách, na praxi a školení nebo na léčení, a to, i když se zdržují v tuzemsku déle než jeden rok (§ 13, odst. 2, vyhl. č. 6/1963 Sb.).

Otázka devizové příslušnosti, tj. zda určitý subjekt má být považován z hlediska devizového za tuzemce nebo cizozemce, je řešena z jiného hlediska než z hlediska státní příslušnosti, což platí hlavně pro fyzické osoby. Devizový zákon je totiž normou hospodářského charakteru. Např. při transferech devizových hodnot půjde vždy v první řadě o materiální aspekt a až v druhé řadě o aspekty formální. Z hlediska úpravy mezinárodního platebního styku je vždy rozhodné, kde má osoba své bydliště resp. podnik své sídlo, kde tedy leží hodnoty podléhající transferu. Z tohoto hlediska je pak jistě druhořadou okolností otázka státní příslušnosti.

Skutečností, rozhodnou pro určení devizového statutu, může být u fyzických osob nejen jejich bydliště, tj. trvalý pobyt v Československu, ale dokonce jen „zdržování se v tuzemsku po dobu alespoň jednoho roku“, tj. pobyt pouze přechodný.

Z hlediska devizového zákona nevádí, zdržuje-li se cizí státní příslušník na území naší republiky na různých místech. Pokud ovšem z takového pobytu mají vyplynout pro dotýčnou osobu stejné důsledky devizové právní jako pro našeho státního příslušníka, musí tento pobyt trvat nepřetržitě minimálně jeden rok. Tato lhůta se pokládá za přiměřenou, aby osoba, která žije a event. pracuje v ČSSR po dobu jednoho roku, mohla být považována z hlediska devizové příslušnosti za devizového tuzemce.

Obdobným způsobem, i když s různými odchylkami, je upravena otázka devizové právní subjektivity i v ostatních socialistických státech.¹¹⁾ Např. maďarské devizové předpisy považují za devizového tuzemce osobu, která se zdržuje na území Maďarska alespoň 6 měsíců. Dále do této kategorie patří všechny osoby, které přijíždějí do Maďarska s úmyslem žít tam trvale, a to již od okamžiku překročení maďarských hranic.

Polský devizový zákon, na rozdíl od československého, vymezuje pojem devizového tuzemce negativně, ale naopak přesně vymezuje pojem devizového cizozemce, za kterého považuje osobu zdržující se (tj. v tomto smyslu pouze trvalý pobyt) v cizině. Kromě toho jsou devizovými cizozemci diplo-

¹¹⁾ Prameny, z nichž jsem čerpal informace o subjektech a objektech devizové právních vztahů v některých státech: *Financovoje pravo*, Izd. Juridičeskaja literatura, Moskva 1967, str. 389–396; Zákon o transakcích s devizovými hodnotami a devizové kontrole č. 536 z 29. června 1966 (Bulharsko); Devizový zákon č. 30/1950 (MLR); Zákon o devizovém styku a devizové kontrole č. 38/1956 (NDR); Devizový zákon č. 133 z 5. 5. 1952 (PLR); Dekret presidia Národního shromáždění č. 210 ze 14. 6. 1960 (RLR); Zákon o devizovém hospodářství č. 29/66-569 (upraveno č. 36/66-691, Jugoslávie); Zákon o devizové inspekci č. 10/65-274 Úř. 1. (Jugoslávie); Devizové předpisy ČSSR, Orbis, Praha 1964, str. 131–142.

matické osoby akreditované v PLR a členové jejich rodin a ostatní cizinci, kteří v Polsku po přechodnou dobu pracují. Všechny ostatní osoby jsou pak devizovými tuzemci.

Bulharské a německé (NDR) devizové předpisy stanoví jako podmínku pro určení osob za devizové tuzemce buď trvalé bydliště v BLR a NDR, nebo alespoň 6měsíční pobyt.

Rumunské devizové předpisy definují pak devizového tuzemce obdobně jako předpisy naše tj. považují za ně osoby žijící trvale v RSR nebo osoby, které se tam alespoň po dobu jednoho roku zdržují. Ostatní osoby jsou devizovými cizozemci.

Nový jugoslávský devizový zákon pokládá za devizové tuzemce jednak pracovní organizace a dále tzv. „jiné devizové tuzemce“, tj. „společensko-politické spolky a jejich orgány, společenskopolitické a jiné organizace, sdružení občanů a ostatní právnické osoby, jakož i jednotlivce se sídlem v Jugoslávii“. Oproti našemu vymezení devizového statutu, nebere v úvahu délku pobytu v Jugoslávii a považuje za devizové tuzemce fyzické a právnické osoby, které mají bydliště resp. sídlo v Jugoslávii.

Dalším prvkem devizově právního vztahu jsou oprávnění a povinnosti subjektů těchto vztahů. V každém právním vztahu, a tedy i ve vztahu devizově právním, vystupují lidé jako nositelé oprávnění a povinností stanovených a zajištěných právní normou.

Každý devizově právní vztah musí zahrnovat jak oprávnění strany jedné, tak i povinnost strany druhé, i když se někdy zdá, že právní norma stanoví pouze povinnost. Vezmeme-li si jako příklad tzv. povinnost nabídkovou tj. povinnost devizových tuzemců nabídnout do určité lhůty Státní bance k odkupu devizové hodnoty, vidíme, že nejde jen o povinnost pasivního subjektu k určitému plnění, ale i o oprávnění subjektu aktivního takovéto plnění na povinném subjektu požadovat.

Oprávnění a povinnosti subjektů právního vztahu se vztahují vždy k nějakému objektu, tj. k předmětu, pro který tyto subjekty spolu vstupují do právního vztahu.

Tímto předmětem, pro který subjekty vstupují do devizově právních vztahů, jsou devizové a jiné hodnoty, které mohou být zpeněženy na cizí platební prostředky¹²⁾ (např. prodejem zděděné zahraniční nemovitosti získá devizový tuzemec výnos v devizách, takže z tohoto hlediska i zahraniční nemovitost zděděnou devizovým tuzemcem je nutno považovat za hodnotu, s níž je možno nakládat pouze v souhlase s devizovým zákonem).

Pod pojmem devizové hodnoty rozumí devizový zákon (i když je ne-definuje, což považuji za nedostatek) takové hodnoty, kterých může být použito k vyrovnávání zahraničních závazků. Jde o cizozemské peníze (valuty), platební dokumenty znějící na cizí měnu (devizy) a drahé kovy.

Cizozemské peníze nazýváme valutami. Valutou jsou veškeré cizozemské peněžní prostředky, pokud jsou tyto v hotovosti tj. ve formě bankovek,

¹²⁾ V širším slova smyslu je ovšem předmětem devizově právních vztahů celá oblast devizového hospodářství socialistického státu.

státovek nebo mincí. Z hlediska mezinárodního platebního styku jsou praktičtější devizy tj. platební prostředky znějící na cizí měnu (např. šeky, osobní akreditivy, apod.). Někdy se mezinárodní závazky vyrovnávají i transferem drahých kovů (např. vyrovnání clearingové špičky). Pod pojmem drahé kovy rozumí devizový zákon zlato, stříbro a platinu ve stavu nezpracovaném, dále v polotovarech, ve směsi, ve slitině, ve zlomcích, apod., jakož i v neplatných mincích, v nichž je více než 10 % ryzího stříbra a více než 1 % ryzího zlata nebo platiny [§ 2 písm. b) devizového zákona].

Jiné hodnoty podléhající ustanovení devizového zákona, jsou, jak již bylo řečeno, takové majetkové hodnoty, kterými se sice nedají vyrovnávat mezinárodní závazky, ale které jsou z hlediska devizového důležité, neboť mohou být přeměněny na devizové hodnoty. Proto při vzniku, změně, zániku takovýchto hodnot a při nakládání s nimi je nutno vždy zachovat určitý, devizovým zákonem stanovený postup.

Mám však za to, že těmito jinými hodnotami, které mohou být přeměněny na devizové hodnoty, jsou např. majetkové hodnoty devizových tuzemců v cizině (které v případě výzvy ministerstva financí [§ 5 odst. 1 písm. a) devizového zákona]), jsou zpeněženy na devizové hodnoty a dále hlavně fondovní hodnoty splatné v cizině (zákoník mezinárodního obchodu používá správnějšího názvu „cenné papíry“), což jsou „zejména akcie, obligace, zástavní listy, úrokové a dividendové kupóny a talóny“. Dále sem patří vkladní knížky, životní pojistky, depozitní potvrzenky a plné moci k nakládání s majetkovými hodnotami v cizině [§ 2 písm. a) odst. 4, devizového zákona]. Na druhé straně se však domnívám, že tento účel neplní „drahokamy, perly s výrobky z drahých kovů, drahokamů a perel“ [§ 2 odst. 4 písm. b) devizového zákona], které jen zřídkakdy lze na devizové hodnoty přeměnit. Tyto výrobky také nejsou předmětem žádné z povinností, ukládaných devizovým tuzemcům [např. povinnosti nabídkové — viz § 5 odst. 1 písm. b) devizového zákona, povinnosti ohlašovací, § 6 devizového zákona], a proto by manipulace s těmito výrobky při vývozu neměla být předmětem úpravy devizového zákona.

Do kategorie devizových nebo jiných hodnot nepatří tuzexové poukázky. Tuzexové odběrní poukazy, i když vznikly na základě prodeje devizových hodnot Státní bance resp. jiným jí pověřeným peněžním ústavům, nemohou být hodnotami chráněnými devizovým zákonem, protože oproti výše definovaným jiným hodnotám, nemohou nikdy znovu fungovat jako devizové hodnoty. Výměnou devizových hodnot za tuzexové odběrní poukazy ztrácí jejich vlastník právní nárok znovu je po určité době konvertovat na tutéž efektivní valutu, devizu nebo drahý kov, ze které vznikly. Proto dle mého názoru i dispozice s tuzexovými odběrními poukazy je zcela volná a nepodléhá ustanovením devizového zákona.

Taktéž nemůžeme považovat za devizové hodnoty tzv. vouchery vyskytující se velmi často v zahraničním cestovním ruchu. Voucher nepatří ani k platebním dokumentům ani k cenným papírům (fondovním hodnotám). Voucher je poukázkou na služby, které si zahraniční návštěvník

zaplatil předem ve své cestovní kanceláři a ve své národní měně (nebo pokud se týče našeho občana zaplatil v KČS u některé čs. cestovní kanceláře) a na základě které bude pak čerpat služby v ČSSR resp. pokud jde o našeho občana v zahraničí.

Tyto vouchery se vydávají pouze na základě dohod, uzavřených mezi partnerskými cestovními kancelářemi. Na základě těchto voucherů je možno buď přímo požadovat služby (ubytování, stravování) nebo je předložit k proplacení (dle toho, na co příslušný voucher zní). Vouchery proplatí devizovému cizozemci cestovní kancelář vždy v čs. korunách. Pokud zahraniční zákazník během svého pobytu celou hodnotu voucheru nevyčerpá, voucher na zbývající částku může volně vyvézt a u své domácí cestovní kanceláře si jej dát honorovat ve své tuzemské měně. V případě, že však nevyčerpá korunovou protihodnotu, proplacenou mu naší cestovní kanceláří, nemá nárok na její zpětnou úhradu ve své domácí měně, může si pouze otevřít u Živnostenské banky cizozemský účet a zbylé korunové částky použít při příští návštěvě Československa. Zahraniční návštěvník nemá právo hodnotu voucheru konvertovat na tuzexové poukázky, a to i tehdy, když voucher rezultuje s některou z konvertibilních měn.

Ze všech těchto důvodů a hlavně pak proto, že proplacením voucheru v Československu nezískává zahraniční návštěvník žádnou z devizových hodnot ve smyslu čs. devizového zákona, mám za to, že ani vouchery nemůžeme počítat k devizovým či jiným hodnotám, podléhajícím ustanovením devizového zákona.

Předmět devizově právních vztahů, tak jak jej vymezují čs. devizové předpisy, je v podstatě shodný s předmětem devizově právních vztahů v ostatních socialistických státech, včetně Jugoslávie. Pojem devizových hodnot v těchto státech, až na malé výjimky, se shoduje se stejným pojmem u nás. (Tak např. Maďarsko a Bulharsko upravuje přísněji manipulaci s předměty z drahých kovů, ohledně kterých zakotvují dokonce nabídkovou povinnost). Rozdíl se vyskytuje prakticky pouze v definici drahých kovů. Některé ze socialistických států považují za drahé kovy pouze zlato a platinu. Stříbro do kategorie drahých kovů nepočítají a umožňují s ním tedy volnou dispozici.

Stříbro však v dnešní době nehraje již takovou úlohu jako dříve a prakticky se ho k vyrovnávání mezinárodních závazků nepoužívá. Proto je nutno s právní úpravou pojmu drahých kovů v MLR a Polsku souhlasit a uvažovat i u nás s vyjmutím stříbra z kategorie devizových hodnot vzhledem právě k jeho nepatrnému ekonomickému uplatnění z devizového hlediska.

Le droit des changes tchécoslovaque et sa place dans notre système juridique

RÉSUMÉ

En effectuant les opérations de change les participants, personnes physiques et morales, entrent dans des rapports déterminés que nous appelons rapports de change. Les rapports de change appartiennent par leur caractère aux rapports sociaux et cela aux rapports qui sont en majeure partie régis à l'aide des prescriptions obligatoires générales, des normes juridiques. L'ensemble des rapports de droit de change constitue alors le droit des changes.

Le droit des changes en tant qu'ensemble de normes juridiques dans la sphère du régime des changes ne peut pas être considéré comme étant une branche juridique indépendante mais seulement comme une partie du droit des finances. Au point de vue général, on peut donc caractériser les rapports de droit de change de la même façon que les rapports de droit de finances. Les rapports de droit de change sont toujours des rapports de patrimoine touchant directement ou indirectement la caisse des changes de l'Etat et leur objet, direct ou indirect, ce sont toujours les moyens pécuniaires, le cas échéant les valeurs pouvant être converties en moyens pécuniaires.

De plus, en comparaison avec les traits généraux des rapports de droit de finances la spécificité des rapports de droit de change c'est qu'il s'agit toujours de rapports concernant le régime des changes de l'Etat socialiste, donc toujours de rapports ayant un certain aspect monétaire extérieur (par ex. la réglementation des rapports de paiement naissant en connexité avec l'exécution des opérations de commerce extérieur, les rapports de patrimoine des personnes physiques envers l'étranger, l'achat et la vente des changes aux citoyens etc.). Les prescriptions de l'Etat socialiste relatives aux changes sont, à proprement parler, l'expression normative du monopole d'Etat des changes.

La condition préalable de la naissance, de la modification ou de l'extinction d'un rapport de droit de change, ce sont, de même que dans le cas des autres rapports de droit, outre la norme juridique, les faits juridiques, puis en tant que partie du rapport de droit de change l'objet et le sujet du rapport de droit de change et les droits et obligations concrets de ces sujets.

La principale condition de l'existence d'un rapport de droit de change, c'est la norme juridique qui confère à ce rapport une certaine force juridique obligatoire.

La norme juridique peut constituer par elle même (bien entendu pour autant qu'il existe un sujet et un objet) la condition de la naissance d'un rapport de droit de change. Certes, une telle construction n'est pas typique pour les rapports de droit de change car l'immense majorité de ces rapports naissent sur la base des faits juridiques qu'il s'agisse d'événements de droit, d'actes juridiques respectivement d'actes contraires au droit (par ex. l'inexécution de l'obligation d'offre, l'achat aux non résidents des changes et ainsi de suite).

Le rapport de droit de change est un rapport entre les hommes, aussi une condition ultérieure et en même temps l'élément de ce rapport, ce sont les sujets, c'. à d. les personnes physiques et morales ayant la capacité d'être participants au rapport de droit.

La caractéristique générale valable pour les rapports de droit de finances s'applique également aux sujets du rapport de droit de change, c'. à d. il doit toujours s'agir de sujets entre lesquels il y a un rapport de supériorité et de subordination. L'un des sujets, c'est toujours l'organe du monopole d'Etat des changes, lequel figure comme sujet actif, c'. à d. le sujet qui a le droit d'exiger du sujet subordonné une prestation déterminée respectivement d'exiger de lui qu'il s'abstienne de faire une chose. Le sujet subordonné, c'est la personne physique ou un organisme.

Dans ces rapports, les sujets actifs ainsi que passifs figurent ou bien comme des

résidents assujettis aux prescriptions des changes ou bien comme des non résidents; le sujet actif en tant que l'organe du monopole d'Etat des changes est nécessairement toujours le résident.

Une condition ultérieure de la naissance, extinction ou modification du rapport de droit de change, ce sont les droits et les obligations des sujets de ces rapports. Dans tout rapport de droit, donc également dans le rapport de droit de change, ses sujets figurent comme porteurs des droits et des obligations déterminés et assurés par une norme juridique.

Tous les rapports de droit de change doivent englober tant le droit d'une partie que l'obligation de l'autre bien que quelquefois il paraisse que la norme juridique n'établit que l'obligation. Ainsi, si nous prenons comme exemple l'obligation d'offre, c'. à d. l'obligation des résidents assujettis aux prescriptions des changes d'offrir à l'achat, dans le délai déterminé, à la Banque d'Etat les valeurs de change, nous voyons qu'il ne s'agit pas-là seulement de l'obligation du sujet passif d'effectuer une prestation mais aussi du droit du sujet actif d'exiger du sujet obligé une telle prestation.

Les droits et les obligations des sujets d'un rapport de droit se rapportent toujours à un objet, c'. à d. à l'objet en vue duquel ces sujets entrent mutuellement dans le rapport de droit.

Cet objet en vue duquel les sujets entrent dans des rapports de droit de change, ce sont les valeurs de change et autres valeurs pour le transfert desquelles il faut observer un certain procédé prévu par la loi, car même ces autres valeurs peuvent être converties en moyens de paiement étrangers.

Sous la notion de valeur de change la loi sur les changes entend les valeurs qui peuvent être utilisées pour régler les obligations envers l'étranger. Il s'agit d'argent étranger (les changes), de documents de paiement libellés en monnaie étrangère (les devises) et de métaux précieux.

N'appartiennent pas à la catégorie des valeurs de change et d'autres valeurs les bons de Tuzex lors même qu'ils proviennent de la vente des valeurs de change à la Banque d'Etat ou aux autres établissements financiers autorisés par cette dernière. En échangeant les valeurs de change contre les bons d'achat de Tuzex leur propriétaire perd la possibilité de les convertir après un certain temps en la même monnaie effective, la devise ou les métaux précieux d'où ils sont pris, naissance. C'est pourquoi la disposition des bons d'achat de Tuzex est, à mon avis, entièrement libre et n'est pas soumise aux prescriptions de la loi sur les changes.

De même façon, on ne peut pas considérer comme valeurs de change les vouchers se rencontrant très souvent dans le trafic touristique étranger. Le voucher n'appartient ni aux documents de paiement ni aux titres. Le voucher est un bon de services que le voyageur étranger a payés d'avance dans son bureau de voyage et en sa monnaie nationale (ou, s'il s'agit de notre citoyen, qu'il a payés en couronnes tchécoslovaques dans un bureau de voyage tchécoslovaque) et en vertu duquel il va puiser les services en Tchécoslovaquie ou, s'il s'agit de notre citoyen, à l'étranger. Par le fait que la contrevaletur du voucher est payée en Tchécoslovaquie le voyageur étranger n'acquiert aucune valeur de change au sens de la loi tchécoslovaque sur les changes. Aussi ne peut-on considérer comme valeurs de change pas même les vouchers.